

Нужен ли е на България собствен икономически модел и какъв да бъде той?

Д-р. ик. Петър Нейчев

Преходът от централизирана планова икономика и еднопартийна диктатура към свободно пазарно стопанство и демократично устройство на обществения живот доведе до разрушаване на съществуващия до 1989 г. икономически и социален модел на страната, утвърдил се през годините на социализма. За голямо съжаление развитието в България не тръгна по пътя на т.н. съзидателно разрушение в смисъла на големия австрийски икономист Шумпетер.

Постепенно и спонтанно се формира една икономическа структура, която в значителна степен носи белезите на свободното пазарно стопанство, от една страна, но тя е с ниска иновационна мощ, неконкурентоспособна и изключително слабо интегрирана в международните вериги за създаване на висока стойност, от друга страна. България постепенно загубва характерните черти на страна, принадлежаща към развитото индустриално общество. През всичките 25 години на прехода вниманието на управляващите беше насочено главно към формирането на правова държава, опираща се на демократична конституция, утвърждаване на институцията на частната собственост и прехода към свободно пазарно стопанство, докато проблемите свързани с трансформацията на социалната сфера, защитаваща населението от многобройни житейски рискове бяха сериозно подценени. Без преувеличение може да се каже, че социалният въпрос и социалната защита се оказаха извън полезрението на политическия елит.

Това в значителна степен превизвика и невиджаната в съвременната българска история емиграционна вълна, довела до значително влошаване качеството на наличния в страната хуманен капитал.

Необикновено силното и трудно обяснимо противопоставяне и липсата на консенсус между политическите партии по основните проблеми на стопанското и общественото развитие през изтеклите 25 години се явява основна причина за отсъствието на визия за развитие и икономически и социален модел на страната. Присъединяването на България към ЕС даде определен тласък на процеса на интеграция с възприемането на определени части от европейския икономически и социален модел, но този тласък се оказа крайно недостатъчен за осезаемо подобряване на живота на българските граждани.

Ситуацията се усложнява от това, че през последните години в България на отговорни постове в управлението на държавата бяха назначени редица възпитаници на американски учебни заведения, които са придобили теоретични и професионални знания главно по отношение на американския икономически и социален модел. Тези хора като правило не познават европейския икономически и социален модел и съвсем логично настояват за приемането на тази или онази част от американския модел, напълно пренебрегвайки както специфичните особености на страната, така и особеностите произтичащи от членството ѝ в Европейския съюз и свързания с това процес на интеграция.

Опитът показва, че успешното копиране на американския икономически и социален модел може да стане само в неговата пълнота и цялостност. Възприемането на отделни части на какъвто и да е икономически и социален модел може да доведе до сериозни сътресения в икономиката и в обществото.

Примерите за това са многобройни. Тук не следва да се пренебрегва и фактът, че американският икономически и социален модел се базира на морални ценности, които в една или друга степен силно се отличават от европейските, в това число и от някои специфични особености на българския характер и душевност, което се проявява както по отношение на отделния индивид, така и на институционално ниво.

Следва да се спомене, че през последните десетилетия европейският икономически и социален модел е подложен на силен политически натиск. Все по-често и все повече европейски политици се опитват да аргументират необходимостта от приемането на американския икономически и социален модел. Парадоксално е, че тази тенденция най-ярко се проявява в европейските посткомунистически страни, за чиито политически елит американското общество с неговата ценностна система е единствен пример за подражание. САЩ се разглеждат не само като ултимативен гарант на националната сигурност, но и като най-успешен модел за обществено-икономическо развитие.

Нарастващият политически натиск се проявява в:

- поощряване развитието на капиталовите пазари с цел превръщането им в основен източник за набавяне на собствен и чужд капитал за сметка на ограничаването на ролята на банките при финансиране на реалния сектор чрез ожесточаване на контрола върху тях, което в крайна сметка оскъпява и прави нерентабилна банковата дейност;
- разширяване на частното социално осигуряване (пензионно, здравно, имуществено) за сметка на общественото социално осигуряване;
- въвеждане на гъвкави форми на трудова заетост, както по отношение на мястото, така и на времето за сметка на ограничаване на традиционната ориентация към дълговременна заетост в една и съща фирма;
- либерализация на трудовия пазар и рязко намаляване на социалната защита по отношение на заетостта и т.н.

Този политически натиск е естествен резултат както на процеса на глобализация, така и на стремежа на определени влиятелни политически и икономически кръгове в САЩ да противодействат на задълбочаващия се процес на европейската интеграция, в който определени кръгове в САЩ виждат определена заплаха за хегемонната роля на страната в Западното полукълбо. Разработването на икономически и социален модел, съобразен със специфичните условия на България изисква познаването, както на американския, така и на европейския. И двата модела имат своите силни и слаби страни. Слабостите им са в значителна степен продължение на техните положителни качества. И двата модела са намерили способи и средства да ограничават отрицателното въздействие на техните слаби страни. Затова и двата модела могат да се разглеждат в общи линии като успешни.

Наивно е обаче да се мисли, че е възможно възприемането на отделни страни от двата модела без свързаните с тях негативни последствия. Така или иначе, България се нуждае от свой собствен икономически модел на развитие, който да отчита както процеса на глобализация, така и процеса на интеграция на страната в рамките на Европейския съюз.

Изключително тревожен е обаче фактът, че няма общонационална дискусия за развитието на страната в средносрочна и дългосрочна перспектива, за модернизация на българската икономика и общество. Управляващият елит се занимава изключително и предимно с прилагането на европейското законодателство и политиките на ЕС, разработвани от Европейската комисия. Очевидно е обаче, че ефективни начини и средства за решаване на специфичните проблеми на страната не могат да бъдат разработени и предложени от чиновниците в Брюксел. Някои проблеми на бъдещото развитие на страната се обсъждат от обособени, малочислени групи от национално-отговорни общественици. За съжаление тези дискусии са на изключително ниско равнище и се свеждат в преобладаващата си част до една идеологизирана апологетика или до повърхностна критика на неолиберализма и американизма в поведението на българските държавници от началото на прехода до днешен ден. Ние също застъпваме мнението, че България не може да продължи да бъде опитно поле на неолиберализма, но едновременно с това смятаме, че разработването на визия за развитие и икономически модел на страната следва да стане само и единствено на основата на прагматизма, без изпадане в зависимости от идеологически доктрини.

Критичното състояние на българското общество изисква нестандартно мислене и поведение, което да очертае една реална перспектива за народа и държавата. Сигурни работни места и увеличаващ се доход е това, което е най-важно за българското общество в момента.

Необходимо е налягане на цялото общество за решаване на жизненоважните проблеми на българския народ – намаляване на броя на населението, емиграцията, обедняването на широки слоеве от населението, ерозията на семейството като първична социална клетка на обществото, изпадане в забвение на исконни добродетели и ценности на като взаимопомощ, солидарност, взаимно доверие, спестовност и др.